

Міські практики (спів)участі (кейс м. Дніпро)

Демичева А. В., Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара

З'ясовано, що партисипативні міські практики є різновидом соціальних практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом (спів)участі містян як колективно, так і індивідуально у життєдіяльності міста. Встановлено три рівні існування практик (спів)участі: формальний, напівформальний та неформальний. Виявлено, що на формальному рівні реалізації партисипативних практик містяни відтворюють себе як територіальна громада, на напівформальному – як спільнота (community), на неформальному – як співтовариство.

Охарактеризовані види практик (спів)участі, на формальному рівні – це міський референдум, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання та ради, органи самоорганізації населення та ін. Відзначено, що, починаючи з 2000-х років, активізується колективні форми участі. До напівформального можна зарахувати бюджети участі, міські партисипативні проекти тощо, до неформального – локальні дії однодумців, які об'єднуються навколо простору.

Доведено, що сьогодні інституалізація міських практик участі відбувається як шляхом «знизу», так і «зверху». Основною передумовою появи нових практик виступає неможливість старих (традиційних) в повній мірі задовольнити запити акторів у досягненні певних цілей. Виявлена актуальна та потенційна ступінь участі жителів м. Дніпро у життєдіяльності міста.

Ключові слова: ком'юніті; міські партисипативні практики; міський простір; співтовариство; територіальна громада

Urban (co)participatory practices (case Dnipro City)

Demicheva A. V., Oles Honchar Dnipro National University

The study tested, that participatory urban practices are a form of social practices, implemented in city areas and connected with the process of (co)participation of the citizens, both collectively and individually, in the city's vital activities. Those practices can be implemented on the three levels: formal, semi-formal, informal. Wherein, it is stated, that on the formal level of the implementation of participatory practices, citizens recreate themselves in a form of territorial group, on the semi-formal – as a community, and on the informal – as a togetherness.

There is a whole spectrum of various participatory practices on the formal level – a city referendum, general citizens' meeting at the place of residence, local initiatives, public hearings and councils, bodies of self-organization of the population, etc. To semi-formal one can include the budgets of participation, city participatory projects, etc., to informal - the local actions of like-minded people, who unite around space. The study notes, that since the 2000's, the gradual activation of collective participatory forms has begun. Even though, the researches have shown, that those practices nowadays are vital only for a small part of the territorial community. Probably, the main reason for that is the habitus of modern Ukrainian that is a combination of strong distrust towards government, including the local one; distrust that people are capable to influence the decisions of officers, paternalism of mindset, etc. Therefore, the leftovers of Soviet world perception don't let the modern citizens actively use legal schemes in urban participatory practices. On the other hand, the informal practices follow the concept of tactical urbanism. Its main idea is that people change the city themselves, only they can improve the surroundings through the action that don't require neither a lot of time, nor money, just a bunch of enthusiasts.

Moreover, the study proved that today institutionalization of urban participatory practices takes place both «from the bottom and from above». The main prerequisite for the emergence of new practices is the impossibility of the old (traditional) to fully meet the demands of actors in achieving certain goals. In this regard, new practices arise, for example, a consensus conference, a consultative survey, an open office, a public panel, etc.

The actual and potential level of participation of residents of the city of Dnipro in the life of the city is revealed. The results of four national surveys, studies of the Department of Sociology recorded that the residents carry out routine actions based on the habit, believing in the fact that there is a certain order of action, but not much efficiency in them. Regarding semi-formal and informal practices, the readiness for their implementation is inherent in the Dnipro City, not to a significant extent.

Keywords: community; urban participatory practices; urban (city) areas; togetherness; territorial community

Городские практики (со)участия (кейс г. Днепр)

Демичева А.В., Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара

Выяснено, что партисипативные городские практики являются разновидностью социальных практик, реализуемые в городском пространстве и связанные с процессом (со)участия горожан как коллективно, так и индивидуально в жизнедеятельности города. Установлено три уровня существования практик (со)участия: формальный, полуформальный и неформальный. Выявлено, что на формальном уровне реализации партисипативных практик горожане воспроизводят себя как территориальная громада, на полуформальном – как сообщество (community), на неформальном – как группа единомышленников, соучастников.

Охарактеризованы виды практик (со) участия, на формальном уровне – это городской референдум, общее собрание граждан по месту жительства, местные инициативы, общественные слушания и советы, органы самоорганизации населения и др. Отмечена, начиная с 2000-х годов, активизация коллективных форм участия. К полуформальному можно отнести бюджеты участия, городские партисипативные проекты и т. п., к неформальному – локальные действия единомышленников, которые объединяются вокруг пространства.

Доказано, что сегодня институционализация городских практик участия происходит как путем «снизу», так и «сверху». Основной причиной возникновения новых практик выступает невозможность старых (традиционных) в полной мере удовлетворить запросы актеров в достижении определенных целей. Выявлена актуальна и потенциальная степень участия жителей г. Днепр в жизнедеятельности города.

Ключевые слова: комьюнити; городские партисипативные практики; городское пространство; сотоварищество; территориальная громада

Постановка проблеми.

Питання участі містян у життєдіяльності міста на перший погляд є достатньо опрацьованим, оскільки місцеве самоврядування, роль громади у процесі децентралізації є предметом різноманітних дискурсів: владного, наукового, «громадського» дискурсу. Проте, не зважаючи на детальне законодавче регулювання цього питання, залишається проблемою неефективність тих чи інших форм участі громади в управлінні містом, зневіра містян у спроможність як влади, так і їх самих вирішити міські проблеми, небажання ані ініціювати, ані підтримувати ті різноманітні активності, які пропонують міські громадські організації чи спільноти. Отже, виникає питання про спектр тих практик (спів)участі, які відтворюються у сучасному великому місті, рівень залучення містян у їх відтворення. У якості кейсу обрано м. Дніпро, яке, з одного боку, є типовим великим промисловим містом, проте з іншого, має ряд особливих маркерів, які відрізняють його та роблять інформативним та насиченим об'єктом розгляду.

Аналіз досліджень і публікацій.

Дана проблематика розглядається в різних наукових напрямках. Не маючи можливості детального історіографічного огляду, лише окреслимо їх. Отже, а) в галузі державного управління через місцеве самоврядування, його форми

та механізми, дослідження ролі територіальної громади як суб'єкта самоврядування тощо. Тут склався значний комплекс вітчизняних наукових робіт, серед останніх відзначимо колективну монографію «Міське самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні» за заг. ред. Р. М. Плюща (2016) [18]; б) в галузі муніципального права (Петришин О. О. «Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз», 2014 [19]; в) в історичній науці (історія, джерела місцевого самоврядування в Україні; г) політології (у ракурсі вивчення демократії участі / партисипативної демократії, наприклад, Ворона П. В. «Міське самоврядування України в контексті розвитку представницької влади», 2012 [4]) та ін. Не можна не відзначити значний пул робіт, що мають практичну спрямованість та написані для громадських активістів за підтримки різноманітних фондів, наприклад, «Довідник громадського активіста» [9]. Що стосується соціологічного осмислення (спів)участі містян у життєдіяльності міста, то ті доробки, що є на сьогодні, по-перше, зосереджені у просторі так званої «публічної урбаністики» (при цьому, наприклад, емпіричні матеріали, представлені аналітичним центром CEDOS та його підрозділом Mistsite, є чи не єдиними з даної тематики); по-друге, є аналізом / описом певної практики. Однією з проєкцій розгляду зазна-

ченої проблематики є такий напрямок дослідження, як «право на місто та його реалізація», у рамках чого відбувається здійснення практик участі, здебільшого протестних, практик супротиву та реалізується право змінювати місто під себе (Н. Козлова, І. Тищенко та ін.) [8]. Таким чином, проблематика, пов'язана з практиками участі містян, потребує подальшої соціологічної інтерпретації.

Мета дослідження полягає у характеристиці міських партисипативних практик (практик (спів)участі) через аналіз їх різнорівневих проєкцій у просторі м. Дніпро.

Виклад основного матеріалу.

Отже, партисипативні практики – це різновид соціальних практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом (спів) участі містян як колективно, так і індивідуально у життєдіяльності міста.

Розглянемо різні рівні партисипативних міських практик та їх зміни. Першим із них є рівень легальних формалізованих практик, які містяни здійснюють / можуть здійснювати як члени територіальної громади. Територіальна громада – це складна форма суспільної організації, сукупність місцевих жителів, асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднана демографічним, територіальним, правовим, політичним, економічним, професійним, мовним, соціокультурним зв'язком. При дослідженні формально зафіксованих практик участі (мова йде про здійснення територіальною громадою місцевого самоврядування) доцільно вести мову про наявність двох груп таких форм: індивідуальних, які належать кожному громадянину окремо і можуть бути ним реалізовані незалежно від інших членів територіальної громади, та колективних форм, реалізація яких можлива лише шляхом колективних дій усіх або більшості членів територіальної громади. І якщо тривалий час в українському міському просторі спостерігалась реалізація саме індивідуальних форм (наприклад, право обирати і бути обраним до органів місцевого самоврядування; служба в органах місцевого самоврядування), то починаючи з 2000-х років можна казати про повільну, але активізацію саме колективних форм – загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи та проєкти, громадські слухання.

Розглянемо дніпровські варіації міських формальних партисипативних практик. Отже, серед безпосередніх формальних форм участі членів територіальної громади у місцевому самовря-

дуванні, зазначених у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», є: місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації населення [13]. Але законом не встановлений повний перелік форм участі громадян і територіальних громад у місцевому самоврядуванні. Взагалі в Україні функціонує десятки механізмів громадської участі у суспільному і політичному житті та процесі прийняття рішень у містах, передбачених нормативно-правовими документами різних рівнів [1, с. 30].

Збори громадян за місцем проживання: на них містяни ухвалюють рішення, які надалі мають бути враховані місцевою радою у своїй діяльності. Також можуть ухвалюватися рішення, якими учасники зборів добровільно покладають на себе зобов'язання і надалі виконують їх. За оцінками експертів, практика застосування механізму зборів в українських містах поки що не надто багата, проте є приклади використання цього механізму громадянами для обрання домових комітетів, які стали важливим елементом підтримання порядку та збереження майна в багатоквартирних будинках [20, с. 126].

Громадські слухання – за українським законодавством це зустрічі членів територіальної громади з депутатами / чиновниками місцевої влади з метою обговорення актуальних питань, що належать до компетенції місцевого самоврядування, ознайомлення з позицією місцевої влади з цих питань та надання пропозицій і зауважень. Громадські слухання стають все більш затребуваною формою виявлення культури участі дніпрян. Так, у лютому 2018 р. відбулися громадські слухання з приводу перейменування Дніпропетровської області на Січеславську; у березні 2018 р. відбулися слухання, в яких прийняли участь активісти та представники Придніпровської ТЕС з метою вирішення проблеми забруднення навколишнього середовища та ін. Популярність цієї практики пояснюється її зручністю як для влади, так і для громадян. Як зазначає Крістофер Карповіц, «публічні слухання є, мабуть, найпоширенішим інструментом участі громадськості в Сполучених Штатах, що використовується всіма рівнями влади для різних цілей» [7].

Органи самоорганізації населення (вуличні, квартальні комітети). Результатом їх активної діяльності стає включення пропозицій громади до програм економічного та соціального розвитку міст, безпосередня участь членів ОСН у про-

цесі розробки статутів та інших локальних нормативно-правових актів. Серед реально діючих форм самоорганізації населення варто виділити об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Їх можна розглядати як господарські організації, що створені власниками квартир у багатоквартирних будинках виключно для обслуговування, ремонту і реконструкції цих будинків та утримання в належному стані прибудинкових територій. Щодо створення та діяльності ОСББ, то соціологи фіксують ситуацію, коли містяни схвалюють в цілому діяльність ОСББ (хоча ще п'ять – шість років тому ситуація навіть з оцінкою була негативною), проте брати активну участь в їх роботі не хочуть. Так, під час Четвертого муніципального опитування (2018 р.) респондентам обласних центрів було задане запитання щодо схвалення діяльності сусідських об'єднань (ОСББ, ОСН, кооперативи), жителі м. Дніпро відповіли наступним чином: цілком схвалюю – 10 %, швидше схвалюю – 49 %, швидше не схвалюю – 19 %, зовсім не схвалюю – 7 %, важко відповісти – 15 % [23]. За позицією «Схвалюю» дніпряни займають п'яте місце серед інших обласних центрів. Проте схвальне ставлення не означає активної участі городян в їх діяльності. На 2016 р. ОСББ у Дніпрі під управління перейшло лише 20% житлового фонду (ОСББ в Дніпрі: під управління перейшло лише 20% житлового фонду. На кінець 2017 р. у місті діяло 936 ОСББ.

Громадська експертиза (оцінювання діяльності органів виконавчої влади інститутами громадянського суспільства) дозволяє громадськості оцінити рівень прозорості органу виконавчої влади та дотримання ним законодавства. У статуті громади не визначено детальної процедури ініціювання та проведення громадських експертиз. Можна вважати варіацією громадської експертизи громадський моніторинг відкритості місцевого бюджету м. Дніпро, який проводився протягом 2015–2016 рр. в рамках проекту «Громадянське суспільство та медіа за прозорі місцеві бюджети» та включав у себе моніторинг та оцінювання бюджетної політики, стратегічних та бюджетних документів, а також інформації на сайті Дніпропетровської міської ради.

Звернення громадян, в тому числі електронні петиції та електронні звернення. Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги. Е-петиції як важливий інструмент електронної демократії сьогодні закріплені у міжнародних документах. Зокрема,

Рекомендація CM/Rec (2009) Комітету Міністрів Ради Європи щодо електронної демократії від 18 лютого 2009 р. визначає е-петицію як електронне подання протесту чи рекомендації демократичному інституту: громадяни підписують петицію та можуть брати участь у дискусії з цього питання, вказавши свої імена та адреси онлайн [12]. Електронні петиції як демократичний механізм взаємодії влади і суспільства нині практикуються у понад 70 державах світу та є однією з найпростіших форм участі громадян в управлінні. Однак, у системі е-петицій є певні проблеми. Експерти зазначають, що у м. Дніпро встановлений доволі високий поріг кількості підписів: 900 підписів за 30 днів [13]. Що стосується змісту петицій, поданих у м. Дніпро, то у 2016 р. на офіційному порталі «Єдина система місцевих петицій» Дніпровської міської ради маємо наступний розподіл: благоустрій міста – 46 %, транспорт – 23 %, сім'я, молодь та діти – 15%, економіка та фінанси – 8 %, земельні відносини – 8 % [11]. При цьому однією з найбільших проблем є значна частка петицій «поза компетенцією» місцевих рад; наявність «тролінгових» петицій. Отже, в силу низки чинників, пов'язаних як із механізмом, так і з культурою подачі е-петицій, їх ефективність поки що є порівняно низькою.

Громадські ради. Відповідно рішення Дніпропетровської міської ради від 15.06.11 р. у м. Дніпропетровськ було створено Громадську раду при Дніпропетровській міській раді. Вона є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Тривалий час Громадська рада при міськраді не працювала. Її перезапуск відбувся у 2018 р., на даний час до складу ради входять представники 31 діючої громадської організації.

Консультації з громадськістю, які проводяться у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Публічне громадське обговорення передбачає організацію і проведення конференцій, форумів, громадських слухань, засідань за круглим столом, зборів, зустрічей із громадськістю; теле- або радіодебатів, Інтернет-конференцій. Застосовується й електронна форма консультацій та обговорення.

Вивчення громадської думки містян здійснюється через проведення соціологічних досліджень різними методами різноманітних джерел, проте у м. Дніпро не створена інституція, яка б здійснювала постійний моніторинг громадської думки містян, наприклад, Інститут дослідження міста.

Таким чином, законодавство України створює простір для відтворення формально визначених практик участі городян у життєдіяльності міста, проте аналіз показує, що дані практики на даний час є актуальними для незначної частини територіальної громади. Вірогідно, основною причиною цього є габітус сучасного українця-містянина, в якому присутня стійка недовіра до органів влади, в тому числі й місцевої; невіра в те, що можна впливати на рішення чиновників, патерналізм свідомості тощо. Отже, залишки радянського світосприйняття заважають сучасним городянам активно використовувати легальні механізми участі у життєдіяльності міста.

Інший блок партисипативних практик можна умовно назвати напівформальним: деякі з них прописані у законодавстві, деякі ні, однак реалізація їх відбувається вже не на рівні громади, а на рівні зацікавленої спільноти (community), тобто вони поєднують містян, стурбованих певною проблемою і це можуть бути як жителі всього міста, так і певного району, вулиці, чи професійної групи. Розглянемо певні напівформальні партисипативні практики.

Бюджети участі (партисипативні бюджети, громадські бюджети, суспільні бюджети). Це процес прийняття рішень, мета якого полягає на залученні громадськості до спільного управління містом та до розподілу коштів виділеної частини міського бюджету. Отже, бюджет участі – це частка бюджету міста, яка може бути використана безпосередньо громадою міста на реалізацію ініціатив її мешканців. Тобто цей ресурс має бути спрямований на проекти, які є найважливішими з погляду мешканців, а не влади. Ідея створення партисипативного бюджету виникла у м. Порто-Алегро (1989 р., Бразилія), а починаючи з 2000 р., ідея бюджету участі поширилася світом, існуючи у різних моделях з урахуванням економічних, соціальних, культурних політичних чинників. В Україні механізм бюджету участі запрацював завдяки фундації українсько-польського партнерства ПАУСІ наприкінці 2015 р. у трьох містах – Черкаси, Полтава та Чернігів та реалізується за польською моделлю. Платформу «Громадський проект», станом на кінець 2017 р., використовують понад 50 міст України [2].

Соціальні ефекти такого типу бюджетів вагомі та відчутні: городяни солідаризуються навколо певної проблеми, навчаються досягати консенсусу; підвищується відповідальність жителів міста за власний простір існування; підвищується рівень міського (локального) патріотизму, гордість за місто (район); підсилюються процеси ідентифікації з містом, іншими городянами тощо; розширюється соціальний капітал жителів. Зрозуміло, що бюджети участі мають певні недоліки, наприклад, достовірність голосування, відсутність широкої дискусії щодо проекту, голосування «за інерцією» або «за проханням», до них залучена найбільш активна (молода, освічена) частина городян.

Щодо м. Дніпро, то у 2017 р. перебувало на реалізації 52 бюджети. Аналіз свідчить про локальність громадських ініціатив, їх спрямованість на вирішення вузьких, «очевидних» проблем. Наприклад, підтримані проект «Улюблений двір на Каверіна, 26-28», «Благоустрій двору за вул. Робоча, 152», «Облаштування дитячого майданчику по вул. Б. Хмельницького, 3» та ін. Більшість проектів, поданих в категорії «Освіта» стосуються матеріально-технічної бази закладів – паркани, освітлення тощо [3]. Що стосується власне проектів, то лише мінімальний відсоток із них дійсно можна назвати креативними і загальнозначущими – найчастіше ініціативи стосуються комунальної сфери, носять локальний характер і де-факто дублюють вже існуючі статті витрат міських бюджетів.

Отже, ідея «бюджетів участі» є досить популярною, у тому числі і в Україні. Програма ООН з населених пунктів (UN Habitat), спрямована на сприяння сталому розвитку міст, оголосила експеримент з «громадським бюджетом» найкращою міжнародною практикою. На сьогоднішній день більше 1500 міст світу імплементували механізм бюджету участі [5]. Обсяг виділених коштів для розподілу громадянами залежить від особливостей встановленої процедури конкретної країни. Так, у 2017 р. у Києві це 100 млн. гривень, у Дніпрі та Львові – 16 млн., Чернівцях – 7 млн., Краматорську – 1,5 млн.

Міські партисипативні проекти. Останні роки спостерігається вибух розгортання міських низових ініціатив, рухів, організацій. Так, навколо міської тематики об'єднуються дедалі більше активних міських жителів. У 2016 р. команда проекту Mistosite створила базу міських ініціатив України, у якій міститься інформація про ініціативи та організації, діяльність яких пов'язана із

вирішенням загальноміських або більш локалізованих проблем, таких як питання незаконної забудови, благоустрою тощо. Вочевидь, до бази потрапили не усі ініціативи, а ті, організатори яких відгукнулись на прохання бути зареєстрованими у такий спосіб [17]. На 1 квітня 2018 р. у базі містилася інформація про 765 ініціатив, у Дніпрі – 21, з яких дев'ять у рубриці «Мистецтво та культура», по три – «Благоустрій» та «(Само) управління. Отже, Дніпро не є лідером міських громадських ініціатив. Так, у Харкові зафіксовано 69 ініціатив, у Львові 129. Активізація діяльності міських низових ініціатив є важливою для міського розвитку. Дослідження Дж. Ч. Морріса, К. Джейкобсон, М. Кастельса доводять, що збільшення кількості низових рухів у місті підвищує рівень цікавості до проблем міського розвитку та залучення пересічних мешканців.

При цьому усталені практики (як формальні, так і напівформальні) не завжди та не в повному обсязі задовольняють запити містян щодо впливу на владу та реалізацію права на місто. У зв'язку з цим виникають нові практики, які «заходять» як «зверху», так і «знизу». Наприклад, консенсусна конференція, дорадче опитування, відкритий офіс, громадська панель та ін. [14].

І третій рівень, на якому здійснюються практики співучасті містян, це рівень неформальних практик, які можуть реалізовуватися окремими городянами, невеликими спільнотами однодумців. Їх важко аналізувати, оскільки дані практики носять позарамковий характер. Наприклад, у Дніпрі створили експериментальний публічний простір під назвою «Сцена: Stage». Дерев'яну конструкцію збудували в занедбаній частині парку Шевченка на місці, де раніше був амфітеатр. Крім самої сцени, тут є місце з екраном для кінопоказів, лекцій, сидіння та майданчик для воркшопів та виставок. Це яскравий приклад того, як громадяни об'єдналися навколо простору. Можна навести приклад, коли небайдужі містяни, які мають власні автомобілі, допомагали іншим під час снігових заносів у місті.

Такі неформальні практики співучасті містян вкладаються у концепцію тактичного урбанізму, суть якого полягає в тому, що перетворення міста – це справа рук його жителів, саме вони можуть покращити міське середовище шляхом дій, які не вимагають ані багато часу, ані багато грошей. Пояснюючи сенс тактичного урбанізму, М. Лайдон наводить п'ять його основних характеристик – далекоглядність, локальність, соціальна спрямованість, розрахунок на коротко-

строкову перспективу, низька вартість проектів і, як наслідок невеликий ризик, який, в той же час, дає можливість отримання прибутку [16]. В якості синонімів терміну «тактичний урбанізм» використовуються такі назви, як «саморобний урбанізм» (handmade urbanism), «урбанізм в стилі зроби сам» (DIY urbanism), «партизанський урбанізм» (guerrilla urbanism), «кооперативний урбанізм» (co-urbanism) і цілий ряд інших [6, с. 4]. Під тактичним урбанізмом прийнято розуміти два пов'язаних між собою, але відмінні явища. Перше – це стихійні зміни простору самими городянами без будь-яких дозволів із боку міської влади. Іноді це може закінчитися приїздом поліції і штрафом; іноді – позитивними змінами, які легалізує міська влада. Другий варіант тактичного урбанізму – більш масштабний і санкціонований міською владою як реакція на активність містян.

Отже, маємо достатньо широкий спектр різноманітних форм участі городян у справах свого міста. Щодо оцінки їх ефективності, то за результатами Другого муніципального опитування у м. Дніпро на запитання «Які форми місцевої демократії, участі громадян в управлінні містом Ви вважаєте найбільш результативними?»: місцевий референдум – 27 %, консультації з громадськістю – 25 %, міські вибори, загальні збори членів територіальних громад за місцем проживання – по 21 %, міські ініціативи, громадські слухання, створення та діяльність органів самоорганізації населення – по 20 %, нічого не знають про ці форми – 17 %, ускладнилися з відповіддю – 9% [10, с. 85]. Щодо оцінки рівня можливостей включатися у процес формування рішень у вашому місті за результатами Третього муніципального опитування: відмінно – 2 %, добре – 16 %, середньо – 41 %, погано – 26 %, жахливо – 4 %, важко відповісти – 11 % [22, с. 32]. Тобто містяни здійснюють усталені рутинізовані дії за звичкою, виходячи з того, що є певний порядок дій, проте не дуже вірять в їх ефективність.

Стосовно напівформальних та неформальних практик, то готовність до їх здійснення властива дніпрянам не в значному ступені. Так, на запитання «Як часто Ви берете участь у так званих «суботниках», коли люди безкоштовно збираються разом і наводять порядок на вулиці, в парку...?» відповіли: постійно – 6 %, досить часто – 17 %, рідко – 36 %, ніколи – 38%, важко відповісти -2 % [10, с.87]. Щодо запитання «Чи готові ви долучитись до розробки пропозицій для міської ради?»: так, готовий на волонтер-

ських засадах – 14 %; так, готовий, але лише за винагороду – 16 %; ні, не готовий – 53%, важко відповісти – 17 % [23, с. 89].

За результатами онлайн-дослідження, здійсненого кафедрою соціології (березень, 2018 р., вибірка склала 602 особи), на запитання «Чи готові Ви взяти участь у розробці перспективного плану розвитку міста та надати свої пропозиції?», отримали те, що більше половини опитаних не готові долучатися до процесу планування розвитку міста (55,98 % вважають, що цим повинні займатися спеціалісти, а 3,5 % це не цікавить), третина скоріше готова, проте не знає куди з ними звертатися (33,4 %), і лише 5 % мають ідеї щодо розвитку міста і знають куди можна з цим звернутися. Такий розподіл свідчить як про переважання патерналістських орієнтацій, так і слабку поінформованість дніпрян щодо реалізації свого права на місто. Для фіксації проактивної / пасивної позиції містян були задані питання щодо відповідальності міської влади та городян у вирішенні проблем м. Дніпро. Маємо наступні результати, які чітко характеризують амбівалентність світосприйняття сучасного городянина. З одного боку, опитані вважають, що жителі міста повинні брати на себе відповідальність за частину проблем, які стосуються території їх проживання (будинки, район тощо): так – 83,3 %, проте 87,9 % впевнені, що містяни повинні вимагати від міської влади вирішення проблем міста, району, кварталу, будинку. Жителі м. Дніпро начебто розуміють, що місто – це спільна відповідальність, проте посередньо оцінюють можливості та спроможність жителів щодо участі в управлінні містом, і тим більш не є готовими до власної активної участі. Щодо здійснення партисипативних практик («За останній рік Ви особисто брали участь у будь-якому міському (районному) проекті / ініціативі?»), зафіксовано, що 38,1% не здійснювали, проте хотіли б, 37,3% – підтримали е-петицію, 9,3% – підтри-

мали проект, поданий до бюджету участі.

Для активізації містян, вочевидь, потрібні «агенти змін», так звані стейкхолдери, тобто актори, які мають значний капітал (культурний, соціальний, економічний, політичний) та репутацію. У нашому випадку ними можуть бути як окремі жителі міста, так і неурядові організації, органи місцевого самоврядування. Громадські організації зазвичай виступають посередником між органами місцевого самоврядування та містянами.

Висновки.

Партисипативні практики є різновидом соціальних практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом участі городян у життєдіяльності міста. Вони можуть реалізуватися на трьох рівнях організації / взаємодії містян: на рівні громади (формальні практики), на рівні спільнот (напівформальні) та на рівні невеликих співтовариств однодумців. На сьогодні інституалізація міських практик участі відбувається як шляхом «знизу», так і шляхом «зверху». Основною передумовою появи нових практик виступає неможливість старих (традиційних) в повній мірі задовольнити запити акторів у досягненні певних цілей. У першому випадку ідея нової практики належить співтовариству чи спільноті. У другому випадку нові практики ініціюються «зверху» та проходять етапи зародження, презентації широким верствам, прийняття / відкидання, рутинізації. Здійснення партисипативних практик містянами відбувається за їх власною ініціативою (неформальні та напівформальні практики), за ініціативою неурядових громадських організацій (напівформальні та формальні практики), часто за допомогою міжнародних донорів. Наслідками проактивної позиції містян є створення комфортного для городян міста, реальний вплив на міську владу, зміна міста, актуалізація міської ідентичності, міського патріотизму тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Абрам'юк І. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях / І. Абрам'юк. – Київ, 2014. 26 с.
2. Бюджет участі: історія і польський досвід. – Режим доступу: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141>.
3. Бюджет участі: Громадський проект Дніпро. – Режим доступу: <https://adm.dniprorada.gov.ua/about>.
4. Ворона П. В. Міське самоврядування України в контексті розвитку представницької влади / П. В. Воона. – Полтава: ПУЕТ, 2012. – 187 с.
5. Гаврилова Н. Зарубежные тренды в сфере партисипаторного бюджетирования / Н. Гаврилова. – Режим доступу: <http://budget4me.ru/materials/d28526d0-ba68-11e6-993b-0242ac10f406/>.
6. Грибер Ю. А. Тактический урбанизм как форма модернизации повседневности / Ю. А. Грибер, А. Г. Егоров // Социодинамика. – 2015. – № 9. – С. 1-79.
7. Громадські слухання: світова та українська практики. – Режим доступу: <https://izbirkom.org.ua/publications/obshchestvo-19/2018/gromadski-slukhannia-svitova-ta-ukrayinska-praktiki/>

8. Демичева А. В. «Право на місто» як колективне право сучасних городян: змістовне наповнення та реалізація / А. В. Демичев // Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро, 25 квітня, 2018 р. – Дніпро: ЛізуновПрес, 2018. – С. 105-107.
9. Довідник громадського активіста. – Режим доступу: http://dovidnyk.org.ua/44-mistseva-demokratiiazahalna?start=3&scroll_to_blog
10. Друге всеукраїнське муніципальне опитування. 2016 р. Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
11. Єдина система місцевих петицій Дніпровської міської ради. – Режим доступу: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/edina-sistema-miscevih-peticij>
12. Electronic democracy («e-democracy») Recommendation CM/Rec (2009)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and explanatory memorandum. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM_2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf
13. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України, 1997, № 24, ст. 170, із змінами. – Режим доступу: <https://docs.dtkr.ua/doc/1086.322.0?Page=5>
14. Ковшун Л. Інструменти партисипації. Співпраця спільноти й органів влади / Л. Ковшун. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/instrumenty-partysypatsii-spivpratsia-spilnoty-i-orhaniv-vlady>
15. Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України / О. Колесников. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua/blog/2017/02/13/e-petitsiyi-u-sistemi-mistsevoyi-demokratiyi-dosvid-oblasnih-tsentriv-ukrayini/>
16. Lydon M. Tactical Urbanism 2: short-term action, long-term change / M. Lydon. – Режим доступу: http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final?e=4528751/2585800
17. Mistosite. База міських ініціатив України. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/uk/initiatives>
18. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні / за заг. ред. Р. М. Плюща. – Київ: РІДНА МОВА, 2016. – 744 с.
19. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз. – Харків: Право, 2014. – 192 с.
20. Права людини і місцева демократія / упоряд. С. Буров. – Київ: УГСПЛ, 2017. – 192 с.
21. Слободян Р. Міжнародний досвід запровадження партиципаторного бюджету на загальнонаціональному рівні та на рівні штатів / Р. Слободян. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/21.11.2017_partysupatornyj-bjudzhet.pdf
22. Третє всеукраїнське муніципальне опитування. 2017 р. Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/tretyy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
23. Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 2018р. Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetverty_y_vseukrainskiymunicipalnyy_opros.html

REFERENCES

1. Abram'juk, I. (2014). *Demokratija uchasti: mekhanizmy ghromadsjkoji uchasti na miscevomu, regionalnomu ta nacionalnomu rivnjakh [Participation Democracy: Mechanisms for Civic Participation at Local, Regional and National Levels]*. Retrieved from: http://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf [in Ukrainian].
2. *Bjudzhet uchasti: istorija i poljsjkyj dosvid [Participation budget: history and Polish experience]*. Retrieved from: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141> [in Ukrainian].
3. *Bjudzhet uchasti: Ghromadsjkyj proekt Dnipro [Participation budget. Dnipro project]*. Retrieved from: <https://adm.dniprorada.gov.ua/about> [in Ukrainian].
4. Vorona, P.V. (2012). *Misceve samovrjaduvannja Ukrajiny v konteksti rozvytku predstavnyckoji vlady [Local government of Ukraine in the context of the development of representative power]*. Poltava: PUET [in Ukrainian].
5. Ghavrylova, N. *Zarubezhnye trendy v sfere partysypatornogo bjudzhetirovanyja [Foreign trends in the sphere of participatory budgeting]*. Retrieved from: <http://budget4me.ru/materials/d28526d0-ba68-11e6-993b-0242ac10f406/> [in Russian].
6. Ghryber, Ju.A., & Eghorov, A.Gh. (2015). *Taktycheskyj urbanizm kak forma modernizacyyi povsednevnyosti [Tactical urbanism as a form of modernization of modernity]*. *Socyodynamyka*, 9, 1-79. Retrieved from: http://e-notabene.ru/pr/article_16196.html [in Russian].
7. *Ghromadsjki slukhannja: svitova ta ukrajinsjka praktyky [Public hearings: world's and Ukrainian practices]*. Retrieved from: <https://izbirkom.org.ua/publications/obshchestvo-19/2018/gromadski-slukhannia-svitova-ta-ukrayinska-praktiki/> [in Ukrainian].
8. Demycheva, A.V. (2018). «Pravo na misto» jak kolektyvne pravo suchasnykh ghorodjan: zmistovne napovnennja ta realizacija («The right to the city» as a collective right of modern townspeople: meaningful content and implementation). *Proceedings of the III Vseukrajyn. nauk.-prakt. konferencija Urbanistychni studiji: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku. (pp. 105-107)*. Dnipro [in Ukrainian].
9. *Dovidnyk ghromadsjkojho aktyvista [A guide to a public activist]*. Retrieved from: http://dovidnyk.org.ua/44-mistseva-demokratiiazahalna?start=3&scroll_to_blog [in Ukrainian].
10. *Drughe vseukrajinsjke municypaljne opytuvannja (2016). [Second all-Ukrainians sociological poll]*. Sociologhichna hrupa «Rejtyng». Retrieved from: http://ratinggroup.ua/research/regions/vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html [in Ukrainian].
11. *Jedyna sistema miscevykh petycij Dniprovsjkoji misjkoji rady [The only system of local petitions of the Dnipro City Council]*. Retrieved from: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/edina-sistema-miscevih-peticij> [in Ukrainian].
12. *Electronic democracy («e-democracy») Recommendation CM/Rec (2009) 1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and explanatory memorandum*. Retrieved from: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM_2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf

13. Zakon Ukrainy «Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini» [The Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine»]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 1997, 24, 170, iz zminamy*. Retrieved from: <https://docs.dtkr.ua/doc/1086.322.0?Page=5> [in Ukrainian].
14. Kovshun, L. *Instrumenty partysypaciji. Spivpracija spiljnoty j orghaniv vlady [Participation tools. Cooperation between the community and the authorities]*. Retrieved from: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/instrumenty-partysypatsii-spivpratsia-spilnoty-i-orghaniv-vladu> [in Ukrainian].
15. Kolesnykov, O. *E-petyciji u systemi miscevoji demokratiji: dosvid oblasnykh centriv Ukrainy [Electornic petitions in the system of local democracy: experience of Ukraine regional centers]*. Retrieved from: <http://samoorg.com.ua/blog/2017/02/13/e-petitsiyi-u-sistemi-mistsevoyi-demokratiji-dosvid-oblasnih-tsentriv-ukrayini/> [in Ukrainian].
16. Lydon, M. *Tactical Urbanism 2: short-term action, long-term change*. Retrieved from: http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final?e=4528751/2585800.
17. *Mistosite. Baza misjkykh iniciatyv Ukrainy [Database of Ukraine citys' initiatives]*. Retrieved from: <https://mistosite.org.ua/uk/initiatives> [in Ukrainian].
18. Pljushh, R.M. (Ed.). (2016). *Misceve samovrjaduvannja v umovakh decentralizaciji vlady v Ukraini: kolektyvna monohrafija [Local government in the conditions of decentralization of power in Ukraine]*. Kiev: RIDNA MOVA [in Ukrainian].
19. Petryshyn, O.O. (2014). *Pravovi zasady miscevogo samovrjaduvannja v zarubizhnykh krajinakh ta Ukraini: teoretyko-pravovyj ta porivnjalnyj analiz [Legal principles of local self-government in foreign countries and Ukraine: theoretical and legal analysis and a comparative analysis]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
20. Burov, S. (Ed.). (2017). *Prava ljudyny i misceva demokratija [Human rights and local democracy]*. Ukrajinsjka Gheljsynsjka Spilka z prav ljudej [in Ukrainian].
21. Slobodjan, R. (2017). *Mizhnarodnyj dosvid zaprovadzhennja partycypatornogho bjudzhetu na zaghaljnonacionaljnomu rivni ta na rivni shtativ [International experience in introducing a participative budget at the national and state level]*. Retrieved from: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/21.11.2017_partycypatornyj-bjudzhet.pdf [in Ukrainian].
22. *Tretje vseukrajinsjke municipaljne opytuvannja [Third all-Ukrainian municipal poll]*. (2017). Sociologhichna ghrupa «Rejtyng». Retrieved from: http://ratinggroup.ua/research/regions/tretiy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html [in Ukrainian].
23. *Chetverte vseukrajinsjke municipaljne opytuvannja [Fourth all-Ukrainian municipal poll]*. (2018). Sociologhichna ghrupa «Rejtyng». Retrieved from: http://ratinggroup.ua/research/regions/chetverty_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html [in Ukrainian].

Демичева Алла Валеріївна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара
49010, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Demicheva Alla

PhD in Sociology, Associate Professor
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Email: demicheva.alla@gmail.com ORCID: 0000-0002-2997-3020

Цитування: Демичева А. В. Міські практики (спів)участі (кейс м. Дніпро) / А. В. Демичева // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 10. – С. 97-105.

Citation: Demicheva, A.V. (2018). Miski praktyky (spiv)uchasti (keis m. Dnipro) [Urban (co)participatory practices (case Dnipro City)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(10), 97-105.*

Стаття надійшла / Article arrived: 10.09.2018

Схвалено до друку / Accepted: 14.10.2018